

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Ilja Lemeškin:
Kategorie "věžestvo/viežlyvumas" v ruské a litevské kulturní tradici.
Na základě eposů (byliny; K. Donelaitis) a starého písemnictví.

Práce Mgr. Ilji Lemeškina naplňuje svým pojetím syntézu dvou protikladných současných tendencí, jakými se snaží historie kultury zachytit věci dávno minulé, ale svým způsobem dosud v naší kultuře působící. Mgr. Lemeškin cituje několik mezinárodních konferencí na téma *jak mluvit o věcech minulých kultur*: jazykem současným (pro tento typ se ustálil termín "prezentismus"), anebo oživit obraz minulosti v jeho původní podobě a dobových souvislostech bez odkazů k našim současným pojmům a představám (tento způsob výkladu dostal označení "antikvarismus"). Autor sám se ubírá cestou kombinovanou s výrazným historizujícím aspektem.

Význam staroruského slova "věžestvo" (v současné ruštině také význam slova "vežlivyj"), podobného litevskému tvaru "viežlyvumas", je v práci kolegy Lemeškina dostatečně doložen jako důkaz vzájemného přejímání nebo samovolného vývoje v době baltoslovanské historické pospolitosti, zafixované dostatečně v etymologických slovnících.

Domnívám se spolu s autorem obhajované disertační práce, že nejlepším výkladem původního obsahu tohoto slova, utvořeného z praslovanského kořene "věd", nám může být text z ruské byliny o bohatýru Dobryňovi Nikitiči (viz str. 35), jak ji zachytil sběratel A. F. Gilferding v povodí řeky Oněgy v r. 1871. Podle starých mytologických představ je to matka, kdo předurčuje osud právě narozenému dítěti. A tak Dobryňova matka jednou, když se dověděla, že její syn se dostal do velkých nesnází - snad právě obdržel od kyjevského knížete Vladimíra těžký úkol vysvobodit jeho neteř, unesenou tatarským chánem, snad právě bojoval s devítihlavým drakem, který si přišel do Kyjeva pro svou daň,

totiž krásné dívky. A tak Dobryňova matka, k níž došla tato zpráva, vede v duchu se synem rozmluvu, vlastně omlouvá se za to, že ho při porodu nevybavila tak velkou silou, jaké se dostalo bohatýrům Iljovi Muromcovi či Svatohorovi, ale ani krásou Josefovou (tady už je stopa křesťanství), ba neobdařila ho ani bohatstvím, jaké má novgorodský kupec Sadko, a nedopřála mu ani švihácké vzezření, jakým se po Kyjevu chlubí parádivý Čurila (tj. Cyrilek) Pljonkovič. Jediné, co mu od Boha skrze ni může být dáno, je jen "věžestvo" (*vědoucnost* nebo *vědění* od slovanského kořene "věd"). O Dobryňově matce se totiž v této bylině říká, že sama byla "věža", tedy snad vědma nebo věštkyň. V každém případě deriváty od praslovanského kořene "věd" tvoří podstatu ("stat") Dobryňova života.

I když v jiné ruské bylině o Dobryňovi se naznačuje, že matka se podílela na synově osobitosti tím, jak ho od šesti let učila "gramotě", to jest číst a psát, do epického povědomí okolního světa vstoupil tento starověký bohatýr nikoli jako učený nebo vzdělaný, ale jako *vědoucí*. (Být *vědoucím* znamená nést takové břímě, že se o tomto bylinném segmentu mluví jako o *Dobryňově pláči*.)

Je zásluhou Mgr. Ilji Lemeškina, že prozkoumal lexiko-sémantickou kategorii ruského slova "věžestvo" a porovnal ji s litevským korelátém "viežlyvumas", stejně jako upřesnil charakter hrdinů, označených přívlasky obou substantiv jak v ruštině, tak v litevštině. Platí zde zjištění, že již v nejstarším čase - stejně jako v pozdějším - šlo o vlastnost nejvyšších lidských kvalit, o vlastnost vrozenou, ale z vůle nadpřirozeného "vědění" získanou.

Deriváty z kořene "věd", jak je uvádí kol. Lemeškin, směřují k dalším významům, jako je *čarovat* nebo *kouzlit*, *věštit*. Většina významů není zachycena ani ve slovnících, protože odešly dříve,

než mohly být zapsány. Je třeba hledat je v ústní lidové slovesnosti příbuzných jazyků, v našem případě baltoslovanských, kde se zachovaly epické syžety blízké bylinám. Jejich stopy jsou patrné v litevské i karelské epice (72).

Mgr. Lemeškin podrobuje etymologickému rozboru také vlastní jméno "vědoucího" bohatýra Dobryni: slovanskému "dobr-" odpovídá baltské "dab-r-" a je tu ještě gótský kořen "daba" s pozitivním a stabilním významem dobra odpovídajícího etiketě bohatýrské. Slovo "věžestvo" přiřazené bohatýru Dobryňovi a spojené se slovanským kořenem "věd", vyskytující se v baltských oblastech, se stalo atributem mravnosti dávno uplynulého času. Kol. Lemeškin pak sleduje osud slova "viežlybumas" v různých litevských žánrech za dalších historických situací. Udržuje se spíše v lidové písni než v epose, ale také v nových kultovních tištěných textech, jako byl např. Katechisis Martina Mažvidase (1510-1563). Blízký mu Jonas Brekunas (1536-1602), překladatel Bible, neváhal používat lidové mluvy a význam slova "viežlybas" ztotožňuje s idejí svatosti.

V Lemeškinově práci je zachycena také interpretace slova "viežlibumas" pro první litevský tištěný slovník z r. 1620. Tu už zákonitě jsou také slova latinská jako *cultus*, *urbanus*, *ornatus*, ale stejně tak jsou tu i překlady do němčiny: *ehrbar*, *ehrlich*, *tapfer*, *tugendsam*, *ausständig*. Překlady slov s kořenem do litevštiny označovaly člověka, který jedná správně, jak se patří, anebo "kdo má rozum".

Jazykový purismus, který se na Malé Litvě objevil koncem 17. a na počátku 18. století, měl své pozitivní stránky v tom, jak pročišťoval jazyk od přemíry cizích slov, latinských, slovanských i německých kalků, ale ve snaze plně je nahradit stával se mnohoslovným. Ani dnešní litevské slovo *mandagus*, vzniklé na bazi širšího baltského materiálu, včetně hornoněmeckého, a znamenající tolik co dobrý, přátelský, bystrý a moudrý, nevytěsnilo z

litevského literárního pole slovanské slovo "viežlyvumas" od společného kořene "vėd" a tedy slova "vėdėti". Mgr. I. Lemeškin v sedmé kapitole své práce připomíná literární tvorbu litevského básníka Kristiana Donelajtise (1714-1780): v době, kdy už jazykový purismus nebyl na pořadu dne, ale zato osvícenství požadovalo vymezení jevů kladných od záporných, používal Donelajtis starého epického "vėdėni", "viežlyvumas", jako hodnoty nejvyššího řádu.

Kol. Lemeškin připomíná, že též ruský básník Nikolaj A. Lvov (1751-1804) odlišoval epické "vežestvo" dávných bohatýrů a dobovou módní "vėžlivost", označující v 18. stol. z Francie přejatou galantnost. Odmítal Lomonosovův hexametr a žádal potulné pěvce skomorochy, aby ho naučili zpívat o dávných a pravých "vėdoucích" bohatýrech. Protože termín "vėža", tedy "vėdoucí", neznamena jen člověka nenáročného, tichého, který by jen tak bez odezvy nebo potrestání nechal kolem sebe projít zlo či bezpráví. Za slovem "vėdoucí" je stále přítomen spravedlivý hrdina Dobryňa z byliny, jenž všechno ví a navíc je dobrý.

V této souvislosti třeba výslovně připomenout pozoruhodnou pasáž v disertaci Mgr. Ilji Lemeškina. Zmíněné propojení živlu racionálního a etického v postavě bylin a především v pojmu věžestvo/viežlivumas přivedlo autora k myšlence, že pýcha Pobaltí - místa narození a celoživotního působení I. Kanta - nemusí vlastně zůstat jen a jen záležitostí zeměpisnou: v centrální kategorii věžestvo/viežlivumas, která je na přechodu z pole vėdėni na pole jednání, se rýsuje obdobné propojení jako u I. Kanta mezi transcendentalismem jeho noetiky a kategorickým imperativem jeho praktické filosofie, etiky. Je to právě prvek "vėd", racionální kořen ústředního pojmu, který může i jeho užití etickému zaručit analogickou obecnou, nadindividuální platnost, jakou má kategorický imperativ v osvícenecké Kantově filosofii.

Totéž zřejmě lze říci o debitivu v následující autorově úvaze.

Mgr. Iljovi Lemeškinovi se podařilo napsat práci způsobem, jenž se ve vědě cení: vychází z konkrétního detailu - významového uzlu (kategorie *vėžestvo/viežlyvumas*), z detailu umožňujícího dynamicky vyhnat své pruty, resp. šířit své poselství, různými směry: děje se tak směrem do ruštiny i do litevštiny, do dějin poezie - lidové i umělé - jak ruské, tak litevské, do historie i do mytologie, do dějin mravů (vliv francouzský) i do dobové filosofie (Kant, osvícenství). Obhajoba disertace s tematikou z oblasti balto-slovanské nemůže nepřipomenout tradiční vysoký podíl baltské filologie na zdejší fakultě.

Disertační práci Mgr. Ilji Lemeškina *Kategorie "vėžestvo/viežlyvumas" v ruské a litevské kulturní tradici. Na základě eposů (byliny: K. Donelaitis) a starého písemnictví* plně doporučuji k obhajobě a hodnotím jako výbornou.

Světlá Mathauserová

prof. PhDr. Světlá Mathauserová, DrSc.

V Praze 10. ledna 2006